

LUKA MARKOVIĆ

DON FRANE BULIĆ I ANTE TRUMBIĆ U IZAZOVIMA DIKTATURE ¹

UDK: 929Bulić, F.
32-05Trumbić, A.
Primljeno: 7. 12. 2023.
Prihvaćeno: 8. 1. 2024.
Izvorni znanstveni rad

Luka Marković
Književni krug Split
lukamarkovic476@gmail. com

U radu se analiziraju odabrani fragmenti osobnoga odnosa i političkoga djelovanja don Frane Bulića i Ante Trumbića od uvođenja Šestosiječanjske diktature 1929. godine pa do Bulićeve smrti 29. srpnja 1934. godine. Njihova je ostavština velika u lokalnome, državnome i međunarodnome kontekstu s obzirom na to da su bili istaknute društvene, političke, znanstvene, kulturne i moralne osobe. Njihovo dugogodišnje poznanstvo i zajedničko djelovanje rezultiralo je prijateljskim odnosom koji se temeljio na međusobnome uvažavanju i poštovanju, što su negovali do svojih posljednjih dana. Taj odnos vidljiv je u njihovoj korespondenciji te privatnome i javnome djelovanju tijekom diktature kralja Aleksandra, koja će se u prikrivenoj formi Oktroiranoga ustava nastaviti sve do polovice 1930.-ih.

Ključne riječi: Don Frane Bulić, Ante Trumbić, osobni odnosi, Šestosiječanjska diktatura, Vinka Bulić, Arthur Evans

POČETAK DIKTATURE

Kralj Aleksandar 6. siječnja 1929. godine proglasom je ukinuo Vidovdanski ustav, raspustio političke stranke i objavio diktaturu. Time je pokušao riješiti

¹ Rad je nastao proširivanjem dvaju poglavlja (»Šestosiječanjska diktatura i djelovanje 1930-ih« i »Od Evansovog posjeta do Bulićeve smrti«) diplomskoga rada *Don Frane Bulić i Ante Trumbić: osobni odnosi i političko djelovanje* napisanim pod mentorstvom prof. dr. sc. Marka Trogrlića te obranjenim na Odsjeku za povijest Filozofskog fakulteta u Splitu u rujnu 2021. godine. Poglavlja su proširena arhivskom građom fondova don Frane Bulića i Vinke Bulić iz Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu. Ljubo Boban koristio se spomenutom arhivskom građom u svojem radu o političkome djelovanju don Frane Bulića od početka Prvoga svjetskog rata do njegove smrti. Vidi: Ljubo Boban, »Prilozi za političku biografiju don Frane Bulića (1914–1934).« *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu* 18/1 (1985): 167–214. Ovdje se prvenstveno referira na spomenutu arhivsku građu.

velike gospodarske i političke probleme te narodne netrpeljivosti² koje su se samo pogoršavale i gomilale. Takav je problem bio i hrvatsko pitanje.³ Uvođenje diktature iznenadilo je mnoge hrvatske političare uključujući Trumbića i njegovoga suradnika iz Hrvatske seljačke stranke Vladka Mačeka, koji su iščekivali što će novi režim učiniti.⁴ Režim je ipak dopustio rad stranaka u okvirima općinske uprave, no njezini su se članovi imenovali, odnosno nisu se birali. Tako je bilo i u Splitu, gdje su Ivo Tartaglia i Jakša Račić pokušali nagovoriti Bulića da uđe u splitsko Općinsko vijeće. On je to odlučno odbio jer je smatrao da se trebaju održati slobodni izbori, a ne imenovati podobni vijećnici.⁵

Bulićev nećak Ivan boravio je u Beogradu nakon uspostave diktature. Komunicirao je s hrvatskim ministrima, predsjednikom vlade pa i s kraljem Aleksandrom. Na audijenciji kod kralja koja je trajala oko 40 minuta, kralj je odmah pitao Ivana kako je povezan s don Franom Bulićem. Kada je saznao da mu je Bulić stric, počeo se raspitivati o njegovome zdravlju i uputio mu je pozdrave, opisavši ga kao »naša slava i dika.« Kralj je, Ivanovim riječima, uvelike cijenio i poštovao njegovoga strica. Oni su nastavili razgovarati o »politici, administraciji, hrvatskom pitanju, o nesreći partizanstva, o potrebi suradnje ispravnih i spremnih sila, (...) o potrebi da se žurno doskoči potrebnom pučanstvu, o detaljnim pitanjima izjednačavanja zakonodavstva, te i o agraru itd.«⁶ Bulić je obavijestio Trumbića o sastanku svojega sinovca i Kralja. Prepričao mu je razgovor i kako ga je Ivan savjetovao da piše o svojim pogledima ministru socijalne politike Mati Drinkoviću, ili čak samome Kralju. Ivan je očito optimistično shvaćao diktaturu, ali njegov se stric nije slagao s time. Don Frane je, kao i Trumbić, čekao razvitak nove politike. Bio je vidno potresen i iznenađen glasinama o novome

² Razjedinjenost i nepovjerenje između Hrvata i Srba bili su osobito izraženi nakon atentata u Narodnoj skupštini 20. lipnja 1928. godine. Ivo Perić, ur. *Povijest Hrvata-Od 1918. do danas*. Zagreb: Školska knjiga, 2007., 38–39.

³ Sintagma kojom se označava problematika rješavanja hrvatskoga nacionalnog pitanja, status hrvatskoga naroda i njegov odnos s drugim državno-političkim entitetima. Petar Korunić, »Hrvatsko pitanje 1860./61. godine.« *Časopis za suvremenu povijest* 27/1 (1995): 103–123., 104–106.; Vidi: Ivo Banac, *Nacionalno pitanje u Jugoslaviji: porijeklo, povijest, politika*. Zagreb: Durieux, 1995.

⁴ Ivo Petrinović, *Ante Trumbić – Politička shvaćanja i djelovanje*, 2. izd. Split: Književni krug, 1991., 229.

⁵ Lj. Boban, »Prilozi za političku biografiju«: 199.

⁶ *Ormar don Frane Bulića*, 20) Korespondenca, Trumbić, pismo Ivana Bulića, 16. 1. 1929. (Konzervatorski odjel u Splitu).

zakonu o muzejima i starinama. Na temelju toga zakona, sukladno tumačenjima nekih zagrebačkih, ljubljanskih i beogradskih sveučilišnih profesora, trebao bi se napraviti centralni muzej u Beogradu gdje bi se premjestili svi najvažniji spomenici iz ostalih muzeja, uključujući one Arheološkoga muzeja u Splitu. Vijest o tome stigla je iz Ljubljane. Nakon rasprave u kojoj su sudjelovali Bulić, Mihovil Abramić, Ljubo Karaman te Antun Grgin, odlučili su obavijestiti ostale muzeje o tome te hrvatske ministre u vladi, a posebno Trumbića.⁷ Bulić se u svojem pismu žalio na to Trumbiću, prisjećajući se njegovih »proročkih riječi« kako je Beograd bio sposoban to učiniti. Iznio mu je svoj plan da pošalje pismo Drinkoviću ili kralju Aleksandru te da u njemu iskaže svoje mišljenje o državnome uređenju, a zbog toga moli Trumbića: »Dobro bi bilo, da mi Vi skicirate, što bi se u tom pogledu uređenja države moglo i smjelo reći, pa da ja to upotrebim, kad budem sastavljao pismo.« Bulić je potom komentirao kritike upućene Trumbiću zbog njegove pasivnosti prema aktualnim događanjima, a ni sâm Bulić nije znao što bi na to rekao zbog svoje neupućenosti. Na kraju se osvrnuo i na splitske teme, osudio je režimsko imenovanje Općinskoga vijeća, no ipak je istaknuo da su i »neki naši upali, kao Ivan B. i Borna.«⁸ Trumbić vrlo pesimistično odgovara Buliću, zbog sve većega razočaranja u politička zbivanja:

»Da je sreća, da se niste trebali sjetiti mojih riječi, koje nazivljete proročanskim. Ja sam onda čitao u Vašim očima, da smatrate moje slutnje i zloguka predviđanja, barem, pretjeranim. Ali nisu ni u tome, kao ni u drugim mnogim pitanjima javne prirode ni pretjerana ni stravstvena, nego osnovana na iskustvu i na poznavanju prilika. Kako se iskustvo stiče postepeno u širim krugovima javnosti, tako se malo po malo, na žalost jako spore, stiče uvjerenje da su naš svijet iluzije bile zaslijepile.«⁹

Kritizirao je postupke kojima se Beograd pretvarao u kulturni centar. Osudio je centralizaciju fakultetâ te ironično opisao Beograd kao buduću Sorbonu, a muzej u Beogradu usporedio s British Museum u Londonu. Smatrao je da je opća centralizacija zajednička svima u Beogradu, a ne samo istaknutim pojedincima. Takva politika se od začetka države »lukavo, pritajeno, (...) ali uvijek ustrajno« provodila na svim razinama, kulturnim i ostalim. Naglasio je da se

⁷ Bulić, *don Frane ostavština*, A, 5) Dnevnik, 7–9.

⁸ Ormar *don Frane Bulića*, 20), prijepis Bulićevog pisma, 27. 2. 1929.

⁹ Ormar *don Frane Bulića*, 20), pismo, 7. 3. 1929.

svim silama treba boriti protiv »neprijateljskog i barbarskog atentata na naš kulturni život.« U vezi Bulićeva pisma i Ivanova savjeta, Trumbić je smatrao da se treba obratiti Kralju, a ne Drinkoviću. Savjetovao je Buliću sadržaj njegovoga pisma. Pisao mu je da treba zahvaliti na dobrim željama koje mu je kralj Aleksandar uputio preko Ivana, a zatim istaknuti:¹⁰

»Kažite otvoreno da je to naše i nikoga drugoga i da nitko ne smije da dira u našu svojinu osobito kulturnu i apelirajte na njega da učini što treba da se taj atentat spriječi. Kažite, u formi ali jasno, da ćemo pozvati u pomoć do potrebe javno mijenje kulturnog svijeta. Vaša riječ treba da bude dostojanstvena, ponosna i muška, kako se dolikuje Vašoj osobi i obrani ovako svete i pravedne stvari. (...) Što se tiče onoga drugoga pitanja o 'preuredjenju', meni se čini da nikako ne spada skupa s ovim pitanjem o muzejima. To bi značilo pomiješati različite stvari. Ali nije isključeno da bi to moglo i škoditi. Ja naime držim da ono što bi Vi mogli pisati o 'Preuredjenju', da se neće dopasti i stoga može izazvati neraspoloženje. Osim toga moje je osobno mnijenje da Vi-koji niste političar, nego jedna individualnost iz kulturnog života ne možete se upuštati u pretresanje ovakoga pitanja, nego samo kada bi bili direktno interpolirani. Inače se izlažete njegovoj kritici i neuspjehu bez potrebe. Ja za mene držim da se i ovdje valja čuvati pretjeranog optimizma.«¹¹

BULIĆEVA POZICIJA U ARHEOLOŠKOME MUZEJU

Dugogodišnji arheološki i konzervatorski rad nije Buliću jamčio bezbrižan život u starosti. Žalio se na svoje životne uvjete koji su, kako je smatrao, bili rezultat djelovanja Mihovila Abramića kao ravnatelja Arheološkoga muzeja. Nije mu bilo drago što treba plaćati struju i grijanje za svoj stan koji se nalazio u sklopu zgrade Muzeja. Kako je zapisao u svojem dnevniku: »Dr. Bulić plaća, 'ier ne spada muzeju', kako će to Abr.«¹² Bulić nije imao dobar odnos s Abramićem još otkad je došao u Muzej 1920. godine. Nisu se slagali, a i svađali su se zbog konzervatorskih radova i djelovanja Muzeja. Kritizirao je njegov

¹⁰ Ibid.

¹¹ Ibid.

¹² Bulić, *don Frane ostavština*, A, 5) Dnevnik, 1.

odnos prema časopisu *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku*.¹³ Abramić je smatrao da *Vjesnik* ne treba tiskati, da mu je loša kvaliteta te da ni drugi muzeji u Zagrebu i Sarajevu ne objavljuju svoje časopise.¹⁴ Često se upravo Bulić žalio Trumbiću u vezi toga, posebno nakon što je Bulić umirovljen kao ravnatelj Muzeja Kraljevim proglasom 5. lipnja 1926. godine, a umjesto njega postavio Abramića. Iste godine, prilikom čestitanja imendana Trumbiću, poručio mu je da je prvi »decapitativ« bio umirovljenje kao ravnatelja gimnazije 1896. godine, drugi »danas« kao ravnatelja Muzeja, a »treći bit će smrt!«¹⁵ Bulić je smatrao da njegova smjena ima političku pozadinu,¹⁶ a Antun Grgin upozoravao je Bulića da bude pažljiv u odnosu s Abramićem koji »ima zase Beograd.«¹⁷ Povodom Bulićeve smjene i s njegovim odobrenjem, Ivo Bulić i supotpisnik Karaman poslali su Trumbiću pismo u kojemu su kritizirali Kraljevu odluku o postavljanju novoga ravnatelja Muzeja te naglasili Bulićev neodređen status. Zahtijevali su da Bulić zadrži svoje poslove u uredništvu *Vjesnika*, da ostane u svojem stanu u muzejskoj zgradi, da nastavi dobivati honorar te da mu bude omogućeno korištenje resursa muzejske knjižnice i konzervatorskoga odjela.¹⁸ Bulićev je status službeno definiran odlukom Ministarstva prosvjete 30. lipnja 1926. godine kojom mu je potvrđeno doživotno uživanje stana u zgradi Arheološkoga muzeja u Splitu.¹⁹ Trumbić je bio značajan u navedenim zbivanjima, posebno nakon službene odluke Ministarstva koja nije označila kraj tenzija na relaciji Bulić – Abramić. On je u svrhu rješavanja Bulićevih problema komunicirao s ministrom prosvjete te velikim županom.²⁰ Buliću je obećao da će na Bledu popričati o tome i s Kraljem.²¹ Pri intervenciji kod ministra prosvjete Mate Drinkovića, on

¹³ Bulić, *don Frane ostavština*, A, 1) Dnevnik, 1922-1925 god., 2., (Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu, Zbirka rukopisa i starih knjiga R-7977).

¹⁴ Ibid: 12.

¹⁵ Bulić, *Vinka ostavština*, A, 16) Izvadak iz mog ličnog dnevnika, 13. 6. 1926., (Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu, Zbirka rukopisa i starih knjiga R-7978).

¹⁶ Bulić, *don Frane ostavština*, A, 2) Dnevnik, 1926 god., 263., (Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu, Zbirka rukopisa i starih knjiga R-7977).

¹⁷ Ibid: 203.

¹⁸ Bulić, *don Frane ostavština*, B-c, 2) Bulić, dr. Ivo, pismo: Dr Anti Trumbiću, (Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu, Zbirka rukopisa i starih knjiga R-7977).

¹⁹ Bulić, *don Frane ostavština*, B-b, 11) Drinković, M., pism(a): don Frani Buliću, (Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu, Zbirka rukopisa i starih knjiga R-7977).

²⁰ Bulić, *don Frane ostavština*, A, 2) Dnevnik, 245–246.

²¹ Ibid: 259.

je Trumbiću na to kazao »sve po želji Bulića«, a Bulić je u svojem dnevniku zapisao: »A sve protivno! Meni se za milost pušta da stanujem u zgradi muzealnoj, a kopati u Solinu dozvolom i u sporazumijenju sa Dr. Abramićom!«²² Nakon jedne godine, Trumbić je opet razgovarao s Drinkovićem i naglasio »da se nebi taklo u Bulića glede stana, koji uživa u muzealnoj zgradi« jer bi to izazvalo veliko ogorčenje, a na što mu je Drinković opet ponovio da se to neće dogoditi.²³

Netrpeljivost je vladala i u narednim godinama. Abramić je optužio Bulića i za klevetu, kazavši da je vrijeđao njegov patriotizam te zatražio da Trumbić opomene Bulića.²⁴ Abramić je postao gotovo nezaobilazna tema u svim Bulićevim i Trumbićevim susretima i druženjima tijekom 1927. i 1928. godine, bilo vezano za njihov osobni odnos, rad Muzeja, odnos Muzeja s društvom »Bihać« ili situacijom oko *Vjesnika*.²⁵ Kulminacija se sukoba dogodila neposredno nakon uvođenja diktature, u ožujku 1929. godine. Abramić je zatražio da se Bulić iseli iz dvije sobe svojega muzejskog stana i prepusti ih njemu. Bulić je u jednoj imao biblioteku, a u drugoj privatnu kapelicu. Iako mu je Ministarstvo dopustilo živjeti tu, Abramić očito nije previše mario za time. Kao reakciju na taj zahtjev, Bulić je sazeo svoja potraživanja i životopis koje je Drinković kao tadašnji ministar socijalne politike u njegovo ime prosljedio Ministarstvu prosvjete.²⁶

»Stoga, poslije ovako dugog života, posvećena isključivo znanosti i koristi domovine, puna uspjeha – kako Evropa govori –, ali i gorkih razočaranja, cijenim da sam dosta skroman, ako ne želim drugo nego

- a) da me se pusti do smrti (u 83. sam godini života!) u sadašnjem svojem stanovanju u potpunom uživanju svih već zapremljenih prostorija, i to besplatno, i da dotična odluka Ministarstva bude svakako neosporiva i neopoziva;²⁷

²² Bulić, *don Frane ostavština*, A, 2) Dnevnik, 293.

²³ Bulić, *don Frane ostavština*, A, 3) Dnevnik, 1927 god., 392., (Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu, Zbirka rukopisa i starih knjiga R-7977).

²⁴ Ibid: 336.

²⁵ Ibid: 338–339, Ibid: 442; Bulić, *don Frane ostavština*, A, 4) Dnevnik, 443, Ibid: 475, Ibid: 487.

²⁶ Bulić, *don Frane ostavština*, B-b, 11) Drinković, M.

²⁷ Obrazložio je da se u svojim godinama ne može puno kretati vani, da zime budu previše hladne, a ljeta previše vruća. Većinom se njegova šetnja svodila na koraćanje po hodniku koji povezuje prostorije njegovoga doma te po 30 metara dugoj terasi »za koju je arhitekt muzejalne zgrade često govorio. Da će ju sagraditi za me, e da mi priušti ovu udobnost pod stare dane!«. Ibid.

- b) da mi nude dozvoljeno i nadalje kao do sada služiti se muzejalnom bibliotekom, koju sam ja većim dijelom sabrao i koju ću nastojati da obogatim barem jednim dijelom svoje privatne (izim teološke i filološke) biblioteke, dočim sam drugi dio namijenio drugoj javnoj biblioteci u ovom gradu. Kad sam god. 1883 preuzeo upravu Muzeja, našao sam u sve u muzejskoj biblioteci 350 djela u 550 svezaka, a god. 1914. bilo je u njoj preko 4000 djela;
- c) da mi se ide više na ruku glede poslužbe u kancelariji muzejalnoj za moj znanstveni rad, prepisivanjem kojeg znanstvenog rada, i da mi se po mogućnosti dađe ogrjev zimi za moju radnu sobu;²⁸
- d) da mi se ne uskrati zadovoljstvo, da još barem za jubilarni godišnjak »Vjesnika za arheologiju i historiju dalmatinsku« (»Bullettin pour l'archéologie et histoire dalmate«) 1928 napišem koji članak ili raspravu, ali da mi se ne diktira, kako, što i u kojem jeziku da pišem.²⁹
- e) da se Dr. Abramiću, ravnatelju Muzeja, doznači ekvivalenat u novcu za stanovanje na pr. U iznosu od 2000 Dinara mjesečno.«³⁰

Nakon ove posljednje velike rasprave nije se uvelike popravio njihov odnos te je Bulić do svojih zadnjih dana žalio zbog, kako je smatrao, nepravde koja mu je nanesena jer su ga umirovili s funkcije ravnatelja Arheološkoga muzeja.³¹

PRIJATELJSTVO I KORESPONDENCIJA

U godinama koje su prethodile diktaturi, Trumbićeve političke aktivnosti u Zagrebu i inozemstvu te Bulićevo povlačenje iz javne politike nisu označavali

²⁸ Inače se tuži kako je prisiljen plaćati troškove grijanja, rasvjete i uredskoga materijala. Ibid.

²⁹ U vezi *Vjesnika* navodi kako godišnjakom iz 1928. slavi pedesetu godišnjicu te dodaje: »Ne samo da mi je ovaj organ, može se reći moje čedo, bilo istrgnuto iz ruku, nego još hoće da mi se naredi, u kojem jeziku pisati: Od god 1878 do 1920 pisan je »Bullettino« pretežno u talijanskom jeziku, da »dalmatinska arheologija bude pristupačna Evropi« (kako mi je to jednom preporučio na solinskim ruševinama pok. Rački), a od god. 1920 unaprijed pisan je i u talijanskom i u srpsko – hrvatskom jeziku, ali za članke u tom jeziku ja dajem za moje članke većinom kratki resumé u francuskom jeziku«. *Bulić, don Frane ostavština*, B-b, 11) Drinković, M.

³⁰ Ibid.

³¹ *Bulić, don Frane ostavština*, A, 6) Dnevnik, 1932-1933-1934 god., 40., (Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu, Zbirka rukopisa i starih knjiga R-7977).

kraj njihovoga zajedničkog političkog djelovanja te osobnih kontakata koji su sezali još od 1880-ih godina.³² Često su jedan drugome bili dobrodošli gosti. Trumbić je u travnju 1928. godine došao sa svojom suprugom na ručak kod Bulića. Razglabali su o mnogim aktualnim temama. Tijekom rasprave, Trumbić je dobio Buliću, koji je često naglašavao svoj pacifizam u svojim borbenim nastupima: »Don Frane Vi o Vašem naravi pacifista! Da ste bili car njemački bili bi ste sigurno 10 godina prije pokrenuli svjetski rat«. ³³ Komentirajući jadikovanja nedavno preminuloga Jurja Biankinija, Trumbić kaže: »A kako je Vama bilo nakon svjetskog rata Don Frane, kad ste htjeli u ovoj oskudici prodati Kaptolu Zagrebačkome Vaše omiljene knjige Farlattia? Sjećam se ja toga.« Bulić se složio s time, naglašavajući težinu tadašnjih dana i sreću što je uspio sačuvati tê knjige.³⁴

U svojoj korespondenciji Trumbić i Bulić ne raspravljaju samo o političkim nego i o raznim drugim temama. Njihov se prijateljski odnos može uočiti iz njihovih pisama. Srdačno si čestitaju božićne i novogodišnje blagdane krajem 1929. godine. U razmjeni čestitki, Bulić je komentirao svoju bolnu temu Meštrovićeva kipa Grgura Ninskoga koji je tada bio postavljen na Peristilu: »Eno zakoči se ja ga prolazeć, pogledam, pa dalje«. ³⁵ Bulić je bio izrazito protiv postavljanja toga kipa na Peristilu. Poslao je Kralju pismo kako bi to pokušao spriječiti.³⁶ O tome

³² To pokazuje i neostvorena Pariška misija koju su zajedno vodili u listopadu 1928. godine. Cilj im je bio senzibiliziranje Raymonda Poincareu, tadašnjega francuskog predsjednika, za probleme koji vladaju u Kraljevini SHS kako bi dobili saveznika u borbi za rješavanje hrvatskoga pitanja. *Ormar don Frane Bulića*, 17) Razno lično Don Franino, d) Spisi glede putovanja Poincareu u Pariz g. 1928 koje nije uspjelo. Dopisivanje u vezi toga sa Dr. Trumbićem., Trumbićevo pismo, 3. 10. 1928. (Konzervatorski odjel u Splitu). Vidi: Lj. Boban, »Prilozi za političku biografiju«: 191–198.

³³ *Bulić, Vinka ostavština*, A, 6) Dnevnik, II/1), 160., (Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu, Zbirka rukopisa i starih knjiga R-7978).

³⁴ Komentirajući zgodu kada je Biankinijevo tijelo bilo izloženo u staroj gradskoj vijećnici na Narodnome trgu, kazao je Bulić: »Pošao sam se pomolit i što sam vidio, bajunetima i sabljama ga čuvaju, da ovo učine meni – žestoko je digao glas – dignut ću se mrtav pa ću ih potjerat. Htjelo bi se da meni dodje Orjuna što mačem i nasiljem i samo riječima se bavi a ne kulturom«. *Bulić, Vinka ostavština*, A, 6) Dnevnik, bez stranice

³⁵ *Arhiv don Frane Bulića*, korespondencija, Trumbić, 28. 12. 1929., (Arheološki Muzej u Splitu).

³⁶ Arsen Duplančić, »Jedno Bulićevo pismo o spomeniku Grguru Ninskome.« *Croatica Christiana periodica* 10/18 (1986): 47–56., 47.

je opetovano pričao s Trumbićem još početkom 1928. godine,³⁷ te tijekom 1929. godine, bilo kod Bulića u Splitu,³⁸ a bilo kod Trumbića u Zagrebu.³⁹ Tâ je tema Bulića toliko okupirala da ju je prioritizirao nad svim ostalim temama, čak i prilikom posjeta Seton-Watsona Trumbiću i Buliću u Zagrebu, gdje su značajno raspravljali.⁴⁰ Bulićevi naponi nisu ostvarili željeni ishod, a on je prihvatio postavljane kipa na Peristilu, no i dalje je smatrao da tamo ne pripada: »Iz kostiju mojih naći će se jedan koji će me osvetiti, (...) izaći će jednom jedan koji će me osvetiti i dignuti Grgura iz Peristila.«⁴¹

Bulić u pismu iz ožujka 1930. godine moli Trumbića da intervenira kod predsjednika Bogoslovne akademije da ga ne biraju za novoga predsjednika jer je smatrao da ne može pridonijeti njihovome radu zbog svoje starosti. U drugome dijelu pisma izvijestio ga je o novim arheološkim istraživanjima u okolici crkve Kraljice Jelene i na Rižinicama »gdje se bolje prokopala zadužbina Trpimirova da sam lijevim koljenom o koji kamen udario (-ta neće me biti Trpimir ukleo-) te od noćas osjećam malu bol- naravski ovo će na mladu zarasti- koja bi mogla još priječiti, da mnogo hodam.«⁴² U listopadu 1930. godine, Trumbić je Buliću čestitao imendan pismom u kojemu je komentirao aktualna događanja.⁴³ Sljedeće godine opet razmjenjuju čestitke i zahvale prigodom Trumbićeva imendana. Trumbić zahvaljuje Buliću poslavši mu razglednicu iz Edlacha uz poruku: »Jako me veseli što se 'ne date' i neka Vam Bog uzdrži tu volju.«⁴⁴ Trumbić nakon dva mjeseca šalje još jednu razglednicu Buliću, ovoga puta iz Karlovih Vari, gdje je Trumbić bio na odmoru. Bulić je tada bio u svojem tradicionalnom odmaralištu u Rogaškoj Slatini.⁴⁵

³⁷ Bulić, *don Frane ostavština*, A, 4) Dnevnik, 1928 god., 449., (Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu, Zbirka rukopisa i starih knjiga R-7977).

³⁸ Bulić, *don Frane ostavština*, A, 5) Dnevnik, 1929-1930-1931 god., 15., (Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu, Zbirka rukopisa i starih knjiga R-7977).

³⁹ Bulić, *don Frane ostavština*, A, 5) Dnevnik, 25.

⁴⁰ Bulić, *Vinka ostavština*, A, 6) Dnevnik, 220.

⁴¹ Ibid: 257.

⁴² *Arhiv don Frane Bulića*, korespondencija, Trumbić, 18. 3. 1930.

⁴³ *Ormar don Frane Bulića*, 20), pismo, 5. 10. 1930.

⁴⁴ *Ormar don Frane Bulića*, 20), razglednica, 16. 6. 1931.

⁴⁵ *Ormar don Frane Bulića*, 20), razglednica, 28. 8. 1931.

Trumbićevu obranu Vladka Mačeka⁴⁶, Bulić je, kao i mnogi drugi, pratio s velikim interesom. Nakon završne rasprave te povratka u Zagreb, Trumbiću su se inficirale noge te je bio primoran ležati.⁴⁷ Don Kerubin Šegvić prenio je Buliću Trumbićeve pozdrave te informacije o njegovome stanju.⁴⁸ Kada je Maček s desetoricom drugih oslobođen optužbi, Bulić je Trumbiću čestitao na toj obrani i komentirao: »Dr Tr. je stare klasične škole, koji i od Cicerona nešto naučio«. U istome pismu pesimistično komentira: »Hoćemo li jednom na pravu stazu? Ako iz Zagreba ne sine svjetlost, neće lako iz ovoga vulgarnoga grada. Oblaci se nadviju nad našim obzorjem: ili blaga kiša ili oluja. Sursum corda!«⁴⁹ Može se zaključiti prema karakteru Trumbićeva odgovora da je Trumbić bio vidno zadovoljan svojim uspjehom u Mačekovoj obrani. Napisao je Buliću da će biti jako sretan ako se uspiju vidjeti kada dođe u Split da provedu jedno jutro u ugodnim razgovorima te je zahvalio na njegovim čestitkama.⁵⁰

⁴⁶ U prosincu je 1929. godine Vladko Maček uhićen i predan Sudu za zaštitu države u Beogradu. Optužen je da je novčano pomogao pokušaju atentata na delegaciju koja je trebala ići u Beograd kod Kralja. Trumbić je odmah postao jedan od Mačkovih branitelja na sudu. Smatrao je, kao i ostali Mačkovi odvjetnici, da je taj proces političke naravi. Suđenje je trajalo od 24. travnja do 14. srpnja. 1930. godine. *Veleizdajnički proces protiv vodje Hrvata dra Vladka Mačka: sastavljeno prema izvještajima američke, britanske i evropske štampe sa Beogradske rasprave*. Chicago: Naklada Glavnog odbora američkih organizacija HSS, 1930., 412–414.; I. Petrinović, *Ante Trumbić – Politička shvaćanja*: 234.

⁴⁷ *Ormar don Frane Bulića*, 20), pismo, 20. 6. 1930.

⁴⁸ *Bulić, Vinka ostavština*, A, 7) Dnevnik, II/2), 392., (Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu, Zbirka rukopisa i starih knjiga R-7978).

⁴⁹ *Arhiv don Frane Bulića*, korespondencija, Trumbić, 12. 6. 1930.

⁵⁰ Trumbić je Buliću ovako opisao svoju odvjetničku misiju: »U Beogradu sam proboravio 52 dana u sve. To je bio napor, koji se ne da opisati, ali sam imao i zadovoljstvo, koji se takodjer ne da opisati. Bila se je bitka, izazvana a prihvaćena, koja je svršila sa porazom na jednoj strani a sa pobjedom na drugoj! Moj je se konačni govor očekivao sa velikim zanimanjem. Saslušanje za osam sati, u dva dana, u punoj tišini. Ono što su dozvolili da izađe u novinama, nije nego po koja mrvica bez veze i bez značaja a u namjeri da čitaoci dobiju utisak da nema nikakve važnosti. Imamo svoj stenogram, ali je pitanje što ćemo s njime učiniti, je nema mogućnosti da ga se objelodani putem štampe«. *Ormar don Frane Bulića*, 20), pismo, 20. 6. 1930.

Fotografija 1: Razglednica iz Karlovih Vari koju je Trumbić poslao Buliću 1931. godine.

ODNOSI U DIKTATURI

Represivno djelovanje vladajućih postalo je svakodnevna pojava. Režim je od početka diktature nadzirao mnoge političke neistomišljenike. Jedan od tih bio je i Trumbić. Njega su konstantno pratili detektivi i drugi državni činovnici. Bulić

je njegovo stanje opisao kao »desperatno«. Detektivi su mu toliko smetali da je Trumbić zbog toga poslao brzjav Kralju.⁵¹ Na jednome se ručku kod Bulića u travnju 1929. godine Trumbić požalio kako ga detektivi opsjedaju. Prepričao je zgodu kada je detektiv pokušao ući u auto s njim i s njegovom suprugom te dodao kako mu brzjav Kralju nije ništa pomogao. Tada se Trumbić vidno uzrujao te je komentirao i opću situaciju u državi: »Što smo mi? Rekao bi 13 milijuna makovih zrnaca što ne znače ništa!«⁵² Smatrao je da će ih se pregaziti ako ih međunarodna zajednica bude smatrala slabima, a ako uoče otpor, da će o tome otporu voditi računa.⁵³

Trumbić i Bulić išli su na izlet u rujnu 1930. godine. Bulić je stigao u Zagreb iz Rogaške Slatine, a iz Zagreba su se uputili autom prema Ozlju s još nekoliko poznanika te vozačem. Pokvario im se automobil prilikom povratka te su trebali ići autobusom u Zagreb. Samo je vozač Grivičić ostao uz automobil. Nakon nekog vremena, došli su detektivi te ga ispitivali o automobilu, njegovome vlasniku te osobama koje su se vozile u njemu. Nakon popravka automobila i dolaska u stan, Grivičić je doživio još neugodnosti jer su i tamo bili detektivi koji su mu pretražili cijeli stan te ga nastavili ispitivati o izletu, no ni tada nisu prestali jer su ga poslije odvezli na daljnje ispitivanje o izletu. Detektivi su imali broj automobila u kojemu se trebao nalaziti Trumbić, a tako su mu htjeli pripremiti zasjedu s četirima detektivskim automobilima u Stupniku. Trumbić, Bulić i ostali, jer su splotom okolnosti bili u autobusu pri povratku u Zagreb, prošli su neopaženo.⁵⁴

Bulić je bio osjetljiv prema Trumbićevoj situaciji. Poštovao ga je zbog svega što je učinio svojim javnim političkim djelovanjem. Smatrao je da ga još muči Rappalo i bio je uvjeren da Trumbić nije mogao ništa više napraviti nego što jest kazavši: »U tome je veličina znati ustrajati do kraja pa makar i ne išlo na tvoju, (...) Trumbić je kovao ovu državu i to se ne može izbrisati.«⁵⁵ Početkom 1931. godine, kada mu je Šegvić rekao da je nad Trumbićem pojačan nadzor, Bulić

⁵¹ Bulić, *Vinka ostavština*, A, 6) Dnevnik, 198.

⁵² Bulić, *Vinka ostavština*, A, 6) Dnevnik, 215.

⁵³ Ibid: 216.

⁵⁴ Stjepan Matković, Marko Trogrlić, *Političke bilješke Ante Trumbića, 1930. – 1938.* Sv I. Zagreb – Split: Hrvatski institut za povijest – Filozofski fakultet u Splitu, 2019., 83.; Kada je Kralj Aleksandar saznao da Trumbića i dalje prate navodno je Meštroviću izjavio: »Ta šta Trumbića treba da se čuva pa nije Trumbić lud da će van granice – Idioti«. Bulić, *Vinka ostavština*, A, 7) Dnevnik, 431.

⁵⁵ Bulić, *Vinka ostavština*, A, 7) Dnevnik, 432–433.

je razmišljao o slanju pisma Kralju u kojemu bi tražio više razumijevanja za Trumbića. Vinka je u svojem dnevniku zapisala da se Bulić tada ražestio: »U zadnju je Trumbić stvorio ovu državu – ako je on Kralj, Trumbić je Trumbić, on je po milosti sablje Kralj, a Trumbić je po milosti uma i srca«. ⁵⁶ Na Vinkina upozorenja da se treba primiriti kako ne bi i njega pratili detektivi, odgovorio je: »Ta neka mi stave detektive, ja ću se rugat s njima«. ⁵⁷

Zagreb je u siječnju 1931. godine posjetio kralj Aleksandar sa suprugom. Oduševljeno su dočekani na temelju pisanja *Obzora*. Tada je Jakša Račić, gradonačelnik Splita, napisao brzojav u kojemu nije ni jednom spomenuo »hrvatsko« ime. To je zasmetalo Buliću jer mu nije bilo jasno kako određeni političari ne spominju hrvatstvo, a sâm je Kralj uz »veliku jugoslavensku nacionalnu ideju« spomenuo »hrvatske tradicije Zagreba«. ⁵⁸ Zanimao ga je i Trumbićev stav prema Kraljevu dolasku te hoće li se sastati s njim. ⁵⁹ Trumbić se, iako nije bio protiv toga, naposljetku nije sastao s Kraljem jer nije dobio ni direktne, a ni indirektne pozive te mu nitko nije garantirao da će ga Kralj primiti u audijenciju. ⁶⁰

Trumbićevo se psihološko stanje sve više pogoršavalo zbog njegove izoliranosti koja je bila rezultat konstantnoga nadzora i opresije režima. Šegvić je korespondencijama nastavio Bulića izvještavati o Trumbićevu stanju, svaki put prenoseći njegove srdačne pozdrave. On piše Buliću: »Tr. je u istinu deprimiran gledajući toliko beznačajnosti i kretenstva našega svijeta. On nije nikoga napustio, nego su njega svi napustili od straha ili od proračunane zlobe«. ⁶¹ U drugome pismu on i Trumbić izražavaju bojazan glede Bulićeva zdravstvenoga stanja zbog gripe koja ga je poharala, no zadovoljni su jer su saznali da se oporavio. Dodaje kako je i Trumbić tada petnaest dana bio bolestan: »Na po sudu liječnika njegova je bolest živčane i moralne naravi: Depresija je tako očita, da je i on sam priznaje. Ako se promjene prilike na bolje i njegovo će zdravlje na bolje.

⁵⁶ Bulić, *Vinka ostavština*, A, 8) Dnevnik, II/3), 509., (Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu, Zbirka rukopisa i starih knjiga R-7978); usp. Lj. Boban, »Prilozi za političku biografiju«: 206.

⁵⁷ Bulić, *Vinka ostavština*, A, 8) Dnevnik, 509.

⁵⁸ Bulić je tada zapisao bilješku parafrazirajući Tacitovu misao (Anali 1,7) o rimskim velikodostojnicima: Što su bili podložniji, dobivali su veće počasti. Time je aludirao na Račića i ostale koji su izbjegavali spomen hrvatstva. Bulić, *Vinka ostavština*, A, 8) Dnevnik, 500–501.

⁵⁹ Ibid.

⁶⁰ Ibid: 523.

⁶¹ Ibid: 514.

Svakoga bi iscrpilo kad bi preko dvije godine morao gledati uvijek za sobom detektiva«. ⁶² No, svaki se njihov potez i dalje pratio. Kada je posjetio psihijatriju zbog ženinoga brata, detektivi su odmah posumnjali da želi otputovati u inozemstvo pod izlikom da je lud. ⁶³

OKTROIRANI USTAV I »NAJPOŠTENIJI ČOVJEK U JUGOSLAVIJI«

Iako se diktatura službeno prikazivala kao nešto hvalevrijedno, ona nije popravila stanje u državi. Uz političke nemire, gospodarska kriza koja je zahvatila svijet utjecala je mnogo i na Kraljevinu Jugoslaviju. Kralj Aleksandar proglasio je zbog toga u rujnu 1931. godine novi, »oktroirani« ustav. Takav Kraljev nametnuti ustav smatrao se samo krinkom ispod koje se i dalje krila Kraljeva diktatura i režim, jer se nisu dogodile nikakve značajne promjene. Nakon objave Ustava raspisani su izbori za Narodnu skupštinu i novouspostavljeni Senat. Većina političkih stranaka apstinirale su od tih izbora. ⁶⁴ Bulić u svojem dnevniku navodi da je od vlade došao »strogi nalog« kako svi službenici moraju glasati, iako je sam Bulić ironično apstinirao od glasovanja jer osobno »nije dobio naloga«. ⁶⁵ Bulića je posjetio njegov sinovac Ivan koji je bio blizak režimu zbog čega se Bulić nije s njim slagao. On mu je rekao da ga se mislilo postaviti kao člana Senata, a Senat se trebao po novome zakonu sastati početkom 1932. godine. Trebao je otvoriti prvu sjednicu kao najstariji član, a mogao je pomoći pomiriti Srbe i Hrvate radom u Senatu, prema riječima njegovoga sinovca. Bulić je ponudu odlučno odbio i nakon mnogo nagovaranja, nije promijenio odluku ponavljajući kako nije uopće glasovao na prethodnim izborima te da nije mislio sebe lišiti vjerodostojnosti sudjelovanjem na sljedećim izborima. ⁶⁶

Trumbić je formalno pristupio Hrvatskoj seljačkoj stranci 1931. godine. ⁶⁷ On nastavlja svoju javnu političku borbu iako je rad političkih stranaka i dalje bio

⁶² Ibid: 522.

⁶³ Ibid: 521.

⁶⁴ Marijan Buljan, *Politička povijest Splita od 1918. do 1941.* Zagreb: Leykam international, 2022., 212–213.

⁶⁵ Bulić, *don Frane ostavština*, A, 5) Dnevnik, 89.

⁶⁶ Ibid: 95; Usp. Lj. Boban, »Prilozi za političku biografiju«: 206.

⁶⁷ Mihaela Kovačić, Marko Trogrlić, prir. Dr. Ante Trumbić (1864. – 1938.). *Životopis kroz spise osobnoga arhiva u sveučilišnoj knjižnici u Splitu. Katalog u povodu 150. obljetnice rođenja dr. Ante Trumbića.* Split: Sveučilišna knjižnica u Splitu – Filozofski fakultet u Splitu, 2015., 37.

zabranjen uvođenjem novoga Ustava.⁶⁸ Zbog toga što se razočarao diktaturom, zalagao se za konfederacijsko uređenje države koje bi Hrvate oslobodilo srpske hegemonije.⁶⁹ U njegovome pesimizmu te političkoj, pa i psihološkoj, izoliranosti tijekom diktature, zasigurno mu je njegov dugogodišnji odnos s Bulićem bio dobro došao oslonac. Vinka je u svojem dnevniku zapisala zgodu o kojoj se razgovaralo u Zagrebu prilikom jednoga Bulićeva posjeta Trumbiću u proljeću 1931. godine. Bulića je zaustavio detektiv, zatražio da se predstavi te da pokaže osobne dokumente, a na što mu je Bulić odgovorio: »Ja sam Don Frane Bulić, a Vi recite Vašim gospodarima koji su vas ovdje postavili da Don Frane Bulić ide da pozdravi svog starog prijatelja i najpoštenijeg čovjeka u Jugoslaviji.«⁷⁰

Nošen tom novom političkom akcijom, Trumbić je posjetio Dalmaciju i Split. Tada je Bulić bio neizostavna karika. Okupilo se 60-ak ljudi na na željezničkoj stanici prilikom Trumbićeva dočeka u Splitu krajem listopada 1931. godine. Tu je bio i Bulić koji je unio malo vedrine u inače tihi i tmurnu masu. Kazao je prisporodbu o dolasku Agripine Starije u Rim s pepelom svojega muža, dvorskim intrigama te pijetetom i žalosti kojom su je drugi promatrali, a tako aludirajući na Trumbića i njegov dolazak, na što su se okupljeni nasmiješili. Kad je vlak stigao, Trumbić je prišao Buliću, veselo su se rukovali te izmijenili nekoliko riječi o putovanju, a sve su nadzirali detektivi i policajci.⁷¹ Trumbić je većinu vremena proveo kod Bulića sljedeća dva dana. Razgovarali su o politici, režimu te prilikama u Splitu. Komentirali su dekadentnu situaciju u državi, na što je Trumbić dodao kako se i u Beogradu otvoreno govorilo protiv Kralja.⁷² Smatrao je kako su sva politička pitanja zastala zbog ekonomske krize u Europi te kako je i Kraljevina Jugoslavija išla prema socijalnoj revoluciji.⁷³ Dok je boravio u Splitu, Trumbić je obilazio naselja po Zagori. Išao je po mjestima i nazdravljao »u Zdravlje dobili naši!«⁷⁴ Bio je oduševljen seljacima, a ponekad bi tijekom posjeta obrađivao masline s njima. Smatrao je kako »narod i zemlja to uvijek ostaje i ne mijenja se, a svi njihovi dominatori ti propadaju i iščezavaju«. Pratili

⁶⁸ Anita Blagojević, Branka Radonić. »O Ustavu Kraljevine Jugoslavije iz 1931.« *Pravni vjesnik* 28/1 (2012): 123–144, 126.

⁶⁹ I. Petrinović, *Ante Trumbić – Politička shvaćanja*: 305.

⁷⁰ Bulić, *Vinka ostavština*, A, 8) Dnevnik, 570.

⁷¹ Ibid: 584–585.

⁷² Bulić, *Vinka ostavština*, A, 8) Dnevnik, 585–586.

⁷³ Ibid: 586–587.

⁷⁴ Ibid: 592.

su ga detektivi i policajci tijekom svih takvih putovanja. Dogodio bi se i pokoji incident u kojemu bi se izvadili i revolveri, ali ne bi eskaliralo.⁷⁵

Bulić, Karaman te Vinka pridružili su se Trumbiću i njegovoj ženi na jednome popodnevnom izletu. Obišli su Solin, Gradinu, Šuplju crkvu, Klis te Tusculum. Konstantno ih je pratio detektiv u zasebnome autu, a na odredištima su ih dočekivali policajci.⁷⁶ Detektiv je uvijek bio u neposrednoj blizini, napeto slušao kada bi Trumbić razgovarao sa seljacima te bilježio sve.⁷⁷ Vinka je o tome izletu u svojem dnevniku zapisala:

»Nekoliko seljaka bi se svugdje skupilo i on bi se svima rukovao. Bilo bi ili 12-15 do 20, al kad misliš pod kakvim pritiskom se živi svaki taj vrijedi za 100. Trumbić je pak svugdje naglašavao jednom od seljaka, 'vidiš li detektiva, nije li to infamacija. Je li to Sloboda mene i Don Frane da prate kao smo mi neprijatelji ili rušitelji ove države, pobijedili smo mi i stresli Nijemce i Magdjare otrest ćemo se i njih.' 'Tako je' odgovorio bi ovaj ili onaj seljak 'neka nam istra-jat, svršit će ova', a jedan reka: 'vi što ste utemeljili ovu državu'. (...) Na Klisu nas je kao slučajno dočekao Šime načelnik i bio s nama a odmah se skupila četica. Don Frane pričao seljacima anegdote i ako ništa detektiv se sigurno mnogo kulturniji vratio sa ovoga izleta. (...) Seljaci neki pozdravljajuć se s Trumbićem ljubili su mu ruke, a zatim koji od njih su htjeli i Don Frani, al on nije dao veleć 'nisam ja biskup!' «⁷⁸

Kada je čuo da je Ivo Tartaglia kao ban Primorske banovine telefonski intervenirao u Beogradu zbog detektiva koji su opsjedali Trumbića, Bulić je samo izustio »Hvala Bogu«. Nastavljajući dalje o Tartagli: »Uvijek kad učini nešto pošteno ja priznajem i uvijek ću priznavat što učini dobro, a što – zlo!«⁷⁹ No, detektivska omča oko Trumbića nije dugo stajala opuštena zbog agitacija koje je izazivao svojim djelovanjem po Zagori.⁸⁰ Prije negoli se Trumbić vratio u Zagreb, posjetio ga je dopisnik jednoga francuskog lista u Splitu. Prvo je razgovarao s

⁷⁵ Ibid: 599.

⁷⁶ Ibid: 597.; *Arhiv don Frane Bulića*, Liber effossionum Salonitanarum 1921-1934., 233.

⁷⁷ *Bulić, Vinka ostavština*, A, 8) Dnevnik, 597–598.

⁷⁸ Ibid: 598.

⁷⁹ Ibid: 601–602.

⁸⁰ *Bulić, Vinka ostavština*, A, 8) Dnevnik, 601.

Bulićem nakon čega su ga automobilom odvezli do Trumbića s kojim je proveo duže vremena. Dopisnik je namjeravao ispitati stanje na terenu, s obzirom na to da se i dalje provodila cenzura.⁸¹ Nakon što se Trumbić vratio u Zagreb, Bulić se nastavlja informirati o Trumbićevu političkome djelovanju, a Trumbić prima Bulićeve pozdrave u korespondencijama koje je imao s Kerubinom Šegvićem.⁸² Bulić prima Trumbićeve čestitke Šegvićevim posredstvom u oproštajnoj poruci čitateljima *Vjesnika*: »On Vam se divi kako prkosite svakoj sili i svakoj nepravdi«. ⁸³ Šegvić mu se žali na lošu financijsku situaciju, kako mnogi, kao i on, nisu primili mirovinu, a Trumbić da je primio tek trećinu. Kaže za Trumbića »Naš prijatelj je i osobno zabrinut, jer je sada nesigurniji nego ikad. Doživljajemo svi tešku starost«. ⁸⁴ Obojicu su mučile starost i bolesti povezane s njom. Trumbić je u svibnju 1932. bio teško bolestan⁸⁵ dok se Bulić istovremeno mučio s bubrežnim kamencima.⁸⁶

EVANSOV POSJET

Polovicom godine, točnije 6. lipnja 1932. doputovao je u Zagreb Arthur Evans, proslavljeni engleski arheolog te Trumbićev i Bulićev poznanik i prijatelj. Evansu je to bio drugi put u Zagrebu, a prvi je put bio davne 1882. godine.⁸⁷ U Zagrebu je posjetio Trumbića kod kojega je odsjeo i s kojim se družio dva dana, a zatim je otišao na put u Jajce. Namjeravao je obići Travnik, Sarajevo, Dubrovnik, Split i Zadar te se vratiti u Zagreb preko Plitvičkih jezera.⁸⁸ Bulić, uz svoje tradicionalne imendanske čestitke, pita Trumbića kada da očekuje Evansov posjet. Komentirao je kako se družio s njime u Dubrovniku 1875. godine prije Hercegovačkoga ustanka.⁸⁹ Trumbić je zahvalio Buliću na njegovim čestitkama i obavijestio da ga Evans planira posjetiti oko 20. lipnja. Napisao mu

⁸¹ Ibid: 607–608.

⁸² Ibid: 597–598, Ibid: 628–632, Ibid: 657.

⁸³ Ibid: 667.

⁸⁴ Ibid: 670–671.

⁸⁵ *Bulić, Vinka ostavština*, A, 9) Dnevnik, II/4), 696., (Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu, Zbirka rukopisa i starih knjiga R-7978).

⁸⁶ Ibid: 693.

⁸⁷ *Obzor*, 7. 6. 1932., »Sir Arthur Evans Zagrebu«.

⁸⁸ *Ormar don Frane Bulića*, 20), prememoria o Evansu, 16. 6. 1932.

⁸⁹ *Ante Trumbić, spisi osobnog arhiva*, M 559. Veze s britanskim uglednicima, Pisma Anti Trumbiću, 9. Bulić, Frane 15. 6. 1932., (Sveučilišna knjižnica u Splitu, Specijalne zbirke).

je u vezi toga posjeta: »Svakako napravite Vi dva sama jednu fotografiju ovom prilikom, pa Vas molim i za me jednu«. ⁹⁰

Uz navedeno pismo, Trumbić je Buliću poslao i promemoriju u vezi njegovoga sastanka s Evansom. U njoj piše o Evansovoj ulozi u obrani hrvatskih interesa, posebno tijekom Pariške konferencije: »Pisao je članke, naročito o Dalmaciji, i otvorena pisma sa svojim potpisom u Timesu, držao predavanja i štampavao brošure na obranu Dalmacije«. Zatim piše o važnim informacijama koje mu je prenio vezane za francuska stajališta o budućnosti Kraljevine Jugoslavije. Smatrali su da je tadašnje stanje neizdrživo te da bi se trebale stvoriti dvije države: Srbija te Hrvatska sa Slovenijom. Nisu pisali o granicama, ali tâ bi nova država bila pod francuskim protektoratom. Evans je taj prijedlog smatrao nemogućim jer bi to značilo veće francusko uplitanje, a na što bi Italija protestirala. Trumbić je prijedlog smatrao mogućim, ali malo vjerojatnim. Izložio je Evansu kako bi Italiji odgovarao raspad Jugoslavije jer ju je smatrala opasnošću. Francuska bi se tako zaštitila od njemačkih pretenzija prema Istoku, zadovoljni bi bili i beogradski »amputaši« koji bi se tako »riješili« Hrvata koji se ne mogu »urazumiti«. Time bi se olakšalo stvaranje Velike Srbije s Bosnom i Hercegovinom, južnom Dalmacijom, Srijemom i Vojvodinom. Smatrao je da »ostali svijet bi lako dao svoj blagoslov« kada bi se troje navedenih faktora složili. ⁹¹ Na kraju promemorie Trumbić nudi Buliću smjernice:

»On će vjerojatno i Vama o tom govoriti, ali nemojte mu ništa reći da ste već obaviješteni. Mislim da je potrebno da mu i Vi potvrdite moje poglede, jer iz ovoga ima da proizadje ono što jest, da su Hrvati ipak najmanje separatisti! Ja držim, a tako misli i Meštrović, da je ovo njegovo putovanje vrlo važno. (...) Molim kad dodjete na razgovor, da ga ispitajte što detaljnije, osobito o izvoru njegove informacije i o presumptivnim granicama te podjele. Ja bih želio da prije nego on dodje opet u Zagreb da me date što detaljnije obavijestiti o razgovoru po Ljubi, koji neka piše isključivo na adresu: Gospodja Netty Trumbić. Zagreb Sanatorij, Klaićeva ulica 18. Za ovo Vas molim apsolutnu diskreciju, a jedino Ljubi možete dati da pročita. Šaljem u prostom pismom, jer je najmanje napadno.

⁹⁰ Ormar don Frane Bulića, 20), pismo, 18. 6. 1932.

⁹¹ Ormar don Frane Bulića, 20), prememoria o Evansu, 16. 6. 1932.

Kad se svrši, molim Vas da svakako uništite ovu Promemoriu, jer scripta manent.«⁹²

Vidljiva je politička težina koju je imao Evansov posjet Trumbiću i Buliću. Osjetljivost spomenutih tema i ideja nagnala je Trumbića da bude oprezan. Stoga, na kraju moli Bulića da bude diskretan, da uništi pisma i da šalje odgovore na ime njegove supruge kako ih režimska kontrola ne bi opazila.

Evans i njegova svastika M. Helen Freeman stigli su parobrodom u Split 20. lipnja 1932. godine. Dočekali su ih Bulić, Karaman, Grgin, Vinka te jedan urednik *Novoga Doba*.⁹³ Obišli su s Bulićem palaču i Arheološki muzej te su naposljetku šetali Marjanom. Većinu ih je vremena pratio detektiv. Evans i Bulić prisjećali su se starih dana u Dubrovniku i Evans je prepričavao zgode iz svojega života vezane za Bosnu i Hercegovinu i njegovo privremeno zatvaranje u Austro-Ugarskoj Monarhiji.⁹⁴ U jednome je trenutku Bulić nazdravio dragome gostu komentirajući da će se njih dvojica sljedeći put sresti »na Elizejskim poljanama«, na što je Evans duhovito nadodao: »Ja, evo dolazim, svako pedeset godina u Dalmaciju. Doći ću opet do pedeset godina, i nadam se da ću opet nać mojeg prijatelja svježeg i zdravog (...).«⁹⁵ Sljedeći su dan Bulić i Karaman išli s Evansom na izlet u Solin i Trogir, nakon čega je on produžio u Šibenik te naposljetku u Zadar. Bulić i Karaman poslali su Trumbiću izvještaj o tome danu, a u njemu opisuju razgovore političko-narodne tematike s Evansom. Bulić je ispiti-
vao Evansa o europskim pogledima na jugoslavenske probleme. Tada je Evans komentirao tezu oko podjele Jugoslavije, kako je to čuo u više mjesta u Sloveniji, ali da u Parizu nema traga o postojanju toga projekta. Nije dao konkretne odgovore u vezi granica, ali je naveo Bosnu kao dio tē zamišljene hrvatsko-slovenske države. Smatrao je, pod dojmom svojega posjeta Bosni, »i da su Muslimani listom uz Hrvate protiv Beograda, a i bosanski Srbi da su vrlo nezadovoljni«. Bulić i Evans složili su se naposljetku u misli da ne žele raspad Jugoslavije, na što je Bulić još dodao: »Ali da zato treba da se iz temelja promijeni postupak s Hrvatima i da se drugačije uredimo.«⁹⁶

⁹² Ibid.

⁹³ Bulić, *Vinka ostavština*, A, 9) Dnevnik, 726.; *Novo doba*, 25. 6. 1932., »Iz zapamćenja Mons. Bulića«.

⁹⁴ Bulić, *Vinka ostavština*, A, 9) Dnevnik, 727.; *Novo doba*, 25. 6. 1932., »Iz zapamćenja«.

⁹⁵ *Novo doba*, 25. 6. 1932., »Iz zapamćenja«.

⁹⁶ S. Matković, M. Trogrlić, *Političke bilješke*: 257.

Tako su Trumbić i Bulić okončali još jednu političku akciju kojom su trebali ispitati europske stavove o budućnosti Kraljevine Jugoslavije. Raspravljali su krajem listopada 1932. godine o obilježavanju pedesete obljetnice pobjede Narodne stranke na izborima u Splitskoj općini. Bulić je smatrao da se treba postupiti prema Trumbićevu nahođenju. Tako su, zbog manjka narodnoga karaktera, odbili sudjelovati u toj obljetnici argumentirajući da se ona morala proslaviti »u ovoj hrvatskoj općini, pod hrvatskom narodnom zastavom«.⁹⁷

PITANJE TARTAGLINA PROTESTA

Početkom 1933. godine pokrenuta je akcija da se potpiše jedan protest protiv talijanskih aspiracija prema hrvatskoj obali. Protest su trebali potpisati Ivan Meštrović, Bulić i Ivo Tartaglia s kojim se Bulić otprije nije slagao. Ivo Rubić pokušao je nagovoriti Bulića da potpiše protest zbog njegove cijjenjenosti u europskim krugovima, ali on je to odbijao, komentirajući da više nije aktivan u politici.⁹⁸ Istovremeno sa začetkom tê akcije zbilja se jedna druga epizoda koju Bulić nije komentirao sa svojim najbližim političkim suradnicima. Predložili su mu iz Beograda da se on i drugi »najozbiljniji« ljudi iz Zagreba, Beograda i Ljubljane sastanu u jednome od navedenih gradova te da dogovore najbolje rješenje »unutarnje zbilje«. Iz Zagreba bi to bili Trumbić i nadbiskup Antun Bauer. Bulić je bio za takvu akciju, ali je smatrao da se sastanak treba održati na Hvaru jer je tamo »mirnije«. Njegov se prijedlog prihvatio, no za sastanak se trebao čekati povratak ministra sa službenoga puta. Bulić je prije toga sastanka planirao zatražiti oslobođanje svih pritvorenika jer bez toga, sastanak nije smatrao smislenim: »Jer narod valja da vidi da to nisu čakule, nego da je to ozbiljno«.⁹⁹

Polovinom travnja, Meštrović je došao kod Bulića s kojim je pričao jedan sat u vezi teksta protesta koji je trebao sastaviti Tartaglia. Bulić je na kraju pristao sastati se s Tartagliom, ali je dodao da to treba biti kada dođe Trumbić. Složili su se da će se nakon sastanka dogovoriti o daljnjemu postupanju.¹⁰⁰ Kasnije je komentirao Vinki inicijativu za pisanje protesta: »(...) dobro neka se učini ali samo ako ima pomoć stvari, a ne da to bude skalina kako samo da se popne

⁹⁷ Bulić, *Vinka ostavština*, A, 9) Dnevnik, 753–754.; M. Buljan, *Politička povijest Splita*: 244–245.

⁹⁸ Bulić, *Vinka ostavština*, A, 9) Dnevnik, 781.

⁹⁹ Bulić, *Vinka ostavština*, A, 9) Dnevnik, 782.

¹⁰⁰ Bulić, *Vinka ostavština*, A, 9) Dnevnik, 791.

Ivo«. ¹⁰¹ Bulić je o toj inicijativi poslao dva pisma Trumbiću i usputno mu je tradicionalno čestitao imendan. Pitao ga je što misli o sastavljanju jednoga takvog proglasa na što Trumbić odgovara: »Dotični je već izvršio sve ono što biste mu Vi mislili pisati, ali do sada bez rezultata, iako je to učinio izričito po nalogu svojih starijih. Ponoviti nešto takvo iz privatnih pobuda ne bi moglo imati boljšega efekta«. Nadalje, rekao mu je da ni Maček »neće ni da čuje za ovakve stvari«. ¹⁰²

Sastanak Trumbića, Tartaglie i Bulića odvio se 26. kolovoza 1933. godine. Na temelju Trumbićevih zapisa o tome sastanku, vidi se Trumbićev sve veći pesimizam i razočaranost raspletom političke situacije. Tartaglia mu naglašava kako su općinski izbori važni te poziva na prestanak pasivnosti i političku akciju. Tartaglia čita i prijepis Seton-Watsonova pisma kojim on osuđuje pasivnu politiku opozicije nastavlajući da je i Evans bijesan na tu pasivnost, a na što Trumbić komentira: »Ne mogu se uživiti u naše prilike«. ¹⁰³ Tartaglia nastavlja kako bi Hrvati trebali pokrenuti akciju, a njoj bi se pridružili Anton Korošec i Mehmed Spaho. S obzirom na to da je Maček bio u zatvoru, a Trumbić se nije mogao previše izlagati, Tartaglia je predložio da akciju predvodi Bulić s Meštrovićem, Stankom Švrljugom, Vladimirom Mažuranićem, Svetozarom Rittigom i drugima. Bulić zatim nastavlja govoriti da bi se trebalo pisati Kralju, ali da prvo treba uvjetovati da se Maček i Korošec oslobode. On je također pozivao na akciju protiv režima. Na kraju je razgovora Tartaglia izjavio da od svega neće biti ništa. ¹⁰⁴

Trumbić je vrlo razočarano i pesimistično gledao na Tartagline pokušaje pokretanja političke akcije. Smatrao je da su Ivan Bulić i Tartaglia htjeli nje ga pridobiti uz pomoć don Frane »s kojim se oni igraju«. Akciju je usporedio s mnogim drugim akcijama koje su završile tako da »projektanti (...) sebe rehabilitiraju pred narodom« te steknu političke položaje bez ikakvoga drugog učinka. ¹⁰⁵ Trumbić je kritizirao Bulića u okolnostima velikoga razočaranja cjelokupnom političkom situacijom u Kraljevini Jugoslaviji i odnosu Hrvatske i

¹⁰¹ Bulić, *Vinka ostavština*, A, 9) Dnevnik, 792.

¹⁰² Ormar don Frane Bulića, 20), pismo, 17. 6. 1933.

¹⁰³ S. Matković, M. Trogrlić, *Političke bilješke*: 476.

¹⁰⁴ Bulić je u jednom navratu komentirao Vinki »Jedva smo našli u cijeloj Dalmaciji 10 ljudi (...) da to potpiše, 10 ljudi (...) završava D. Fr.«. Bulić, *Vinka ostavština*, A, 9) Dnevnik, 791.; S. Matković, M. Trogrlić, *Političke bilješke*: 476–477.

¹⁰⁵ S. Matković, M. Trogrlić, *Političke bilješke*: 477–478.

režimske politike. Nije smatrao da je koristoljubiv kao ostali, ali je naglasio njegovu staračku taštinu:

»Bulić nije takav, nego jedna senilna pojava. Uvijek je volio, pod njegovom asketsko-klasičnom formom, isticat se (profesorsko-naučenjačka taština, koja zna bit silna) i danas u 87 godini sa relativno dobrim vitalitetom, nadošla je staračka krepost i da se drži grčevito života i stoga čezne za svakom prilikom i najsitnijom da se pokaže da je živ. Osobito ga zanosi svaka mogućnost da svojim potpisom javno istupi i stoga svak ko dojde k njemu da ga moli za ovakav popis, nalazi ga već unaprijed pripravna.«¹⁰⁶

»HRVATSTVO, NESEBIČNOST I POŠTENJE«

Dugogodišnji Trumbićev i Bulićev odnos nisu poremetili ni Tartaglino ni Meštrovićevi utjecaji na Bulićevo djelovanje i razmišljanje. Iz Trumbićeva pisma Buliću krajem 1933. godine vidi se da i dalje razmjenjuju doživljaje i informacije iz svojih života i ističe se njihova još uvijek aktualna razmjena knjiga.¹⁰⁷ Bulić je i dalje izrazito poštovao Trumbića i bio osjetljiv na njegovo omalovažavanje. Jednom je prigodom razgovarao s Josipom Baraćem kojega je on doveo da radi u Arheološkome muzeju kao čitača starohrvatskih natpisa 1930. godine.¹⁰⁸ Vidi se da nije imao dobro mišljenje o Baraću i smatrao je da mu je dodijeljena služba u Arheološkome muzeju kako bi mu se računale godine službe »a u muzej došao da zagradi 2-3 puta na godinu«. ¹⁰⁹ Barać je u razgovoru komentirao Trumbića smatrajući da je »lučki montum«¹¹⁰, što je Buliću bilo previše. Komentirao je za Trumbića »Za me dao dosta« te »Zapečaćena je sudbina prof Baraća u mojim očima, uza sve ono njegovo dvolično ponašanje u Općini Splitskoj (...).«¹¹¹ Bulić je opetovano podsjećao svoje bliske suradnike, Karamana i Grgina, na Baračeve uvrjedljive riječi.¹¹²

¹⁰⁶ Ibid.

¹⁰⁷ Ormar don Frane Bulića, 20), pismo, 20. 11. 1933.

¹⁰⁸ Josip Barać, *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod »Miroslav Krleža«, 2021. (Pristupljeno 6. 11. 2023.) (<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=5802>)

¹⁰⁹ Bulić, don Frane ostavština, A, 6) Dnevnik, 20.

¹¹⁰ Montun: talijanizam za 'priprosta, neobrazovana osoba'. Maja Bezić, »Semantička adaptacija talijanizama u splitskom govoru« *Fluminensia* 28/2 (2016): 39–51., 44.

¹¹¹ Bulić, don Frane ostavština, A, 6) Dnevnik, 20.

¹¹² Ibid: 21, Ibid: 35.

Tri mjeseca prije Bulićeve smrti, opet su se družili Bulić i Trumbić. Tu su još bili Trumbićeva supruga te Vinka, Karaman i Grgin sa svojim bračnim društvima. Bulić je bio izrazito raspoložen razgovarati s obzirom na to da je bio u zrelim godinama. Trumbić je pun poštovanja pozorno i strpljivo slušao njegove razgovore, za razliku od ostalih okupljenih. Kada bi uspio što kazati, Trumbić je govorio o aktualnim događanjima. Rekao je da se politička situacija nije nešto puno promijenila i da je ostala »stara Drina, (...), nepremostiva«.¹¹³ Smatrao je da težište više neće biti Europa u kojoj se stvara kriza te da se moraju vidjeti posljedice novih diktatura, Mussolinijeve, Staljinove i Hitlerove. Kritizirao je papu Pia XI. i zapadno katoličanstvo koje se, smatrao je, nije moglo »odkinuti od zemaljskog tla«. Osudio je Papinu suradnju s Hitlerom i Mussolinijem te njegovo popuštanje da se u Istri smjenjuju biskupi i svećenici zbog političkoga obzira.¹¹⁴ Bulić se, koji se inače u svemu slagao s Trumbićem, složio s Papinim odlukama smatrajući da se nije moglo drukčije postupiti. Trumbić mu je uzvratio da bi Papina snaga bila upravo u tome da ne popušta jer je smatrao da se Crkva treba graditi na ljudskoj vjeri i povjerenju, a ne na zemaljskim stvarima.¹¹⁵ Prilikom odlaska kući, Trumbić je s Vinkom komentirao neslaganje s Bulićem kazavši da on tê stvari drukčije promatra kao svećenik.¹¹⁶ Sutradan je i Bulić s Vinkom komentirao tu nesuglasicu, vidno žalostan što se on i Trumbić nisu slagali. Vinka je u svojem dnevniku nakon toga zajedničkog druženja zapisala: »Vidim da osim hrvatstva ova dva čovjeka D. Fr. i D. Tr. čvrsto drži skupa nesebičnost i poštenje«.¹¹⁷

Trumbić je par tjedana nakon toga posjeta obilježio 70. godinu svojega života. Tada su mu razni ljudi iz privatnoga i javnoga života slali čestitke. Bulić je, naravno, poslao i svoju čestitku: »Sic septima decennalia sic octava et plura feliciter«.¹¹⁸ To je bila posljednja čestitka koju je Bulić poslao Trumbiću jer je Bulić umro 29. srpnja 1934. godine u Zagrebu, a sahranjen je na Manastirinama 2. kolovoza u Solinu.¹¹⁹ Njegova je smrt izazvala veliku pozornost, kako političara

¹¹³ Bulić, *Vinka ostavština*, A, 9) Dnevnik, 816.

¹¹⁴ Ibid: 817.

¹¹⁵ Ibid: 817–818.

¹¹⁶ Ibid: 819.

¹¹⁷ Ibid: 818.

¹¹⁸ M. Kovačić, M. Trogrlić, *Dr. Ante Trumbić*: 264.

¹¹⁹ Emilio Marin, ur. »Nacrt za kronologiju života i rada don Frane Bulića.«, u: *Don Frane Bulić. Katalog izložbe povodom 50-godišnjice smrti*. Split: Arheološki muzej, 1984: 69–143, 148.

tako i običnoga puka. Razne novine hvalile su Bulića i njegovo dugogodišnje znanstveno i društveno djelovanje, nazivajući ga jednim od najvećih ljudi grada.¹²⁰ Trumbić je napisao sažalnicu društvu »Bihać«, koje je povezivalo Trumbića i Bulića od samoga početka njihovoga javnog djelovanja pa sve do smrti. U njoj je opetovano isticao Bulićevo hrvatstvo.¹²¹ Splitska općina održala je i izvanrednu komemorativnu sjednicu za svojega velikog građanina koji je »ojačao nacionalnu svijest«. Na toj je sjednici održao prigodni govor, između ostalih, i Alojzije Stepinac, nadbiskup koadjutor Zagrebačke nadbiskupije.¹²² Dan prije sjednice u Splitu, 31. srpnja 1934. godine, Stepinac je osobno održao rekvijem za Bulića u zagrebačkoj katedrali. To ga je jutro posjetio Trumbić koji mu je zahvalio na održanome rekvijemu i na odluci da dođe u Split na sprovod.¹²³ Stepinac je o tome susretu zapisao:

»Dr. Trumbić je plakao. Razumio sam njegovu bol. Volio je i cijenio čelik karakter don Franu Bulića i zamislio se valjda kod toga u sudbinu i budućnost hrvatskog naroda. Jedan za drugim pada u grob, a režim sve više stišće svaki duh hrvatski. Dr. Maček zatvoren, a ostali su u emigraciji, što će biti od nas? Nastojao sam utješiti dr. Trumbića. Ja se ne bojim nimalo, rekoh mu, za sudbinu hrvatskog naroda, samo neka se drži svoje crkve«.¹²⁴

Poslije četiri godine, Stepinac će na posljednje počivalište otpratiti i Trumbića¹²⁵ koji je preminuo u svojem stanu u Zagrebu, u Martićevoj 29. To je adresa koja je stajala na prvome mjestu Bulićeva zagrebačkog adresara.¹²⁶ Bulić i Trumbić su svojim cjeloživotnim djelovanjem u politici i kulturi stekli ugled kao splitski velikani vrijedni poštovanja koji su ostali nezaobilazni i nakon smrti.

¹²⁰ M. Buljan, *Politička povijest Splita*: 225.

¹²¹ Ibid: 240.

¹²² Ibid: 225; Neven Pelicarić, »Imenovanje Alojzija Stepinca nadbiskupom koadjutorom Zagrebačke nadbiskupije.« *Arhivski vjesnik* 66 (2023): 269–314, 304.

¹²³ Željko Karaula, ur. *Dnevnički zapisi Alojzija Stepinca 1934.-1945. iz arhiva UDBA-e*. Zagreb: Despot infinitus, 2020., 69–70.

¹²⁴ Ibid.

¹²⁵ Mladenko Domazet, »Ante Trumbić – biografski fragmenti i nasljeđe. Zbornik radova sa znanstvenog skupa »Dr. Ante Trumbić (1864. – 1938.) – osam desetljeća od smrti«, održanog 15. studenog 2018. godine u Muzeju grada Splita, ur. Marijan Čipčić. (Split: Muzej grada Splita; Društvo prijatelja kulturne baštine Split, 2020), 268.« *Časopis za suvremenu povijest* 52/2 (2020): 668–670.

¹²⁶ *Arhiv don Frane Bulića*, adrese u Zagrebu.

Ivan Šubašić, prvi ban Banovine Hrvatske, posjetio je Split u studenome 1939. godine gdje je dočekan s oduševljenjem. Prilikom posjeta vladalo je opće ozračje hrvatskosti. Ban je u službenome programu imao dvije neizostavne postaje, a to su bili upravo grobovi don Frane Bulića i Ante Trumbića.¹²⁷

ZAKLJUČAK

Don Frane Bulić i Ante Trumbić zadužili su hrvatski narod svojim cjeloživotnim djelovanjem u politici i kulturi. Zbližili su ih njihovi zajednički politički orijentiri i hrvatsko rodoljublje. Nastavili su održavati svoje dugogodišnje osobne kontakte i tijekom Šestosiječanjske diktature te nakon uvođenja Oktroiranoga ustava. To je bio period izrazite državne represije i kontrole. Bliskost njihovoga odnosa vidljiva je iz njihovih osobnih susreta te korespondencije koja se sastoji od pisama raznovrsne tematike: od čestitki povodom blagdana i obljetnica do informacija o političkim zbivanjima. Može se reći da su ova dvojica velikana hrvatske povijesti bili prijatelji u punome značenju tih riječi. Njihovo prijateljstvo, održavano godinama raznim zajedničkim pothvatima, temeljilo se na izraženoj međusobnoj poštovanju i uvažavanju. Takav su odnos, uz sve prepreke i krize, njegovali do svoje smrti.

PRILOG:

Fotografija 1: Razglednica iz Karlovih Vari koju je Trumbić poslao Buliću 1931. godine: *Ormar don Frane Bulića*, 20) Korespondenca, Trumbić, razglednica, 28. 8. 1931. (Konzervatorski odjel u Splitu).

IZVORI:

Ante Trumbić, spisi osobnog arhiva, Sveučilišna knjižnica u Splitu, Specijalne zbirke.

Arhiv don Frane Bulića, Arheološki muzej u Splitu.

Bulić, don Frane ostavština, Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu, Zbirka rukopisa i starih knjiga R-7977.

Bulić, Vinka ostavština, Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu, Zbirka rukopisa i starih knjiga, R-7978.

Ormar don Frane Bulića, Konzervatorski odjel u Splitu.

¹²⁷ M. Buljan, *Politička povijest Splita*: 619.

NOVINE:

Novo doba (21. 6. 1932.)

Obzor (7. 6. 1932.)

LITERATURA:

Banac, Ivo, *Nacionalno pitanje u Jugoslaviji: porijeklo, povijest, politika*. Zagreb: Durieux, 1995.

Barač, Josip, *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod »Miroslav Krleža«, 2021., <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=5802> (pristupljeno 2. studenoga 2023).

Bezić, Maja, »Semantička adaptacija talijanizama u splitskom govoru« *Fluminensia* 28/2 (2016): 39–51.

Blagojević, Anita, Radonić, Branka, »O Ustavu Kraljevine Jugoslavije iz 1931.« *Pravni vjesnik* 28/1 (2012): 123–144.

Boban, Ljubo, »Prilozi za političku biografiju don Frane Bulića (1914–1934).« *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu* 18/1 (1985): 167–214.

Buljan, Marijan, *Politička povijest Splita od 1918. do 1941.* Zagreb: Leykam international, 2022.

Domazet, Mladenko, *Ante Trumbić – biografski fragmenti i nasljeđe*. Zbornik radova sa znanstvenog skupa »Dr. Ante Trumbić (1864. – 1938.) – osam desetljeća od smrti«, održanog 15. studenog 2018. godine u Muzeju grada Splita, ur. Marijan Čipčić. Split: Muzej grada Splita; Društvo prijatelja kulturne baštine: Split, 2020, 268 str.« *Časopis za suvremenu povijest* 52/2 (2020): 668–670.

Duplančić, Arsen, »Jedno Bulićevo pismo o spomeniku Grguru Ninskome.« *Croatica Christiana periodica* 10/18 (1986): 47–56.

Karaula, Željko, ur. *Dnevnički zapisi Alojzija Stepinca 1934.-1945. iz arhiva UDBA-e*. Zagreb: Despot infinitus, 2020.

Korunić, Petar, »Hrvatsko pitanje 1860./61. godine.« *Časopis za suvremenu povijest* 27/1 (1995): 103–123.

Kovačić, Mihaela, Marko Trogrlić, prir. *Dr. Ante Trumbić (1864. – 1938.). Životopis kroz spise osobnoga arhiva u sveučilišnoj knjižnici u Splitu. Katalog u povodu 150. obljetnice rođenja dr. Ante Trumbića*. Split: Sveučilišna knjižnica u Splitu – Filozofski fakultet u Splitu, 2015.

Marin, Emilio, ur. »Nacrt za kronologiju života i rada don Frane Bulića.«, u: *Don Frane Bulić. Katalog izložbe povodom 50-godišnjice smrti*. Split: Arheološki muzej, 1984: 69–153.

Matković, Stjepan, Trogrlić, Marko, *Političke bilješke Ante Trumbića, 1930. – 1938. Sv I*. Zagreb – Split: Hrvatski institut za povijest – Filozofski fakultet u Splitu, 2019.

Pelicarić, Neven, »Imenovanje Alojzija Stepinca nadbiskupom koadjutorom Zagrebačke nadbiskupije.« *Arhivski vjesnik* 66 (2023): 269–314.

Petrinović, Ivo, *Ante Trumbić – Politička shvaćanja i djelovanje*, 2. izd. Split: Književni krug, 1991.

Povijest Hrvata – Od 1918. do danas, Perić, Ivo, ur. Zagreb: Školska knjiga, 2007.

Veleizdajnički proces protiv vodje Hrvata dra Vladka Mačka: sastavljeno prema izvješćima američke, britanske i evropske štampe sa Beogradske razprave. Chicago: Naklada Glavnog odbora američkih organizacija HSS, 1930.

Summary

Don Frane Bulić and Ante Trumbić: facing the challenges of a dictatorship

This paper shows selected fragments of don Frane Bulić and Ante Trumbić's personal relationship and political activity from the start of king Alexander's royal dictatorship on 6th January 1929 to Bulić's death on 29th July 1934. Both figures left a mark on the history of Split and Croatia at the turn of the 20th century. Together they participated in many political endeavours, from the 1907 Cisleithanian legislative election held in Split, to 1926 Split municipal elections. Their political activity was characterized by the struggle for the realization of Croatian national interests. While they were struggling to act in a politically hostile environment, their personal contacts and correspondence continued. The advent of king Alexander's royal dictatorship brought vast political repression and surveillance carried out by the state. During the 1930s, Trumbić experienced immense disappointment when his political goals weren't met. He began to look for answers to the Croatian national problem through an increasingly pessimistic attitude, leaning more to radicalism. Trumbić was under enduring state surveillance. Promptly after the advent of the dictatorship, Bulić's accommodation in the Archaeological Museum in Split became an issue due to his disputes with its director Mihovil Abramić. Moreover, he was worried about the idea of installing the statue of Grgur Ninski on Peristil square. Bulić and Trumbić were continually supporting one another in their problem – solving. After the dictatorship had ended and the forced constitution came into its place, Trumbić and Bulić continued their political activities. Their involvement in politics was evident during sir Arthur Evans' visit to Zagreb and Split in 1932, and in Tartaglia's unsuccessful initiative to launch a protest against Italian aspirations to the Eastern Adriatic coast. Their long – term acquaintance and joint activities created a friendship founded on mutual admiration and respect that both nurtured until the last days of their lives.